

TÜRKİSTAN HALK EDEBİYATINDA YAĞMUR ÇAĞIRMA TÖRENLERİ

Bütün Türk boyları suyu mukaddes diye kabul etmişler ve onu kutsallaştırmalardır. Su ile ilgili türlü efsaneler, rivayetler, masallar, destanlar, atasözleri, şarkılar söylemişler türlü törenler düzenlemişlerdir. Türk boyları kuraklık olduğu zaman bunu önlemek maksadı ile törenler düzenlemişlerdir. Bu törenlerde yörelere göre bazı farklılıklar bulunsa da asıl mahiyetleri birdir.

Türkistan'daki Türk boylarında yağmur çağırma törenleri iki şekilde düzenlenir:

Birincisi : Yada taşı ile yapılan yağmur çağırma törenleri.

İkincisi : Su kadın törenleri ile yapılan yağmur çağırma törenleri.

Önce yada taşı ile yapılan yağmur çağırma törenleri hakkında kısaca bilgi verelim: "Yada taşı" ile yağmur çağırma törenleri hakkında bize en eski bilgileri Kaşgarlı Mahmud verir. Kaşgarlı Mahmud "Divanü Lügat - it - Türk" adlı eserinde Yada taşı ile ilgili şu ilginç bilgileri verir: "Yağmur, rüzgar ve baskı tabiat olaylarını talep etmeye mahsus "Yada (yeşil renkli) taş" ile fala bakılır. Bu gelenek Türk boyları arasında geniş şekilde yayılmıştır. Ben bunu Yağmalar şehrinde kendi gözlerim ile gördüm. O yerde yağmur yağdırmak için Yada taşına bakarak fal açtılar. Tanrının emri ile Yaz'da kar yağdı, ayrıca gözlerimin önünde kar yağmasını da durdurdular."

türk boylarının yaşadığı yerleri gezerek halk sözlü edebiyatını ve törenlerini derin araştıran büyük dilci Kaşgarlı Mahmud Yada taşı hakkındaki halk efsanelerini toplayanlar ve türlü yağmur çağırma törenlerini düzenleyenlerle de konuştuğunu kayıt eder. Kaşgarlı Mahmut o efsanevi taş yardımı ile tabiat olaylarını etkiliyen törenleri şöyle tasvir eder: "Bek Yadacıya dua okuttu, bundan sonra rüzgar esti ve yağmur yağmaya başladı. Taş vasıtasıyla rüzgar çıktı ve yağmur yağmaya başladı sonra hava soğudu. Bu olay Türklerin yaşadığı ülkelerde çok görülür."

Türk boylarında sihirli Yada taşı ile yağmur çağırma törenleri çok eskilere dayanır. Bu konda Kaşgarlı Mahmud'tan bir asır önce yaşayan İbn Al Fakih "Kitabı ahbar al - buldan" adlı eserinin Oğuzlar diyarını tasvir eden kısmında Yada taşı

hakkındaki eski efsanelerden birini örnek verirken şunları der: "Anlattıklarına göre günlerden bir gün Oğuzların uluğ Hakanlarından biri ava çıkar geze geze sihirli dağın bulunduğu memlekete gelir. Yükselen güneşin yakıcı ışınları bir anda etraftaki bütün bitkileri yakar. Yerli ahali ise güneş doğmadan kuytu yerlere ve mağaralara kaçarak sığınır, yabani hayvanlar ise yalnız o dağda olan sihirli taştan faydalanarak sıcaklardan korunurlar. Oğuzların Hakanı etrafa bakındığında dere kenarında otlayan hayvanların güneş doğması ile yağmur taşının küçük bir parçasını ağızlarına alarak başlarını gökyüzüne kaldırdıkları vakit gökyüzünü kara bulutların kapladığını ve yağmur yağmaya başladığını görür. Uluğ Hakan o yağmur taşının bir parçasını alarak kendi yurduna getirir ve kuraklık olduğu zaman yağmur yağdırır."

Türk boyları arasında yayılan efsanelere göre Yada taşı denilen yeşil taşta hayvan kanı sürerek veya o taşı güneş ışınlarına tutarak yada suya batırarak rüzgar estirmek suretiyle bulutları bir araya toplayarak yağmur yağdırmışlar. Türk boyları bulut, yağmur ve suyu kutsal diye kabul etmişlerdir. Her bir Türk boyunun kendine has yağmur yağdırmak için sihirbazı ve Yadacısı olmuştur. Kuraklık olduğu zamanlarda sihirli Yada taşına türlü törenler düzenleyerek yağmur yağdırması için dua etmişlerdir. Yağmur yağdıran Yada taşı Türk boylarının hepsinde mevcuttur. Bu konuda 10. asırda yaşayan meşhur tarihçi Abu Dolaf'ın verdiği bilgiye göre, Karluk Türkleri de yağmur yağdıran Yada taşını kutsal diye kabul etmiş ve kuraklık olduğu zamanlarda ona kurban adayarak yağmur yağdırması için tören düzenlemişlerdir.

Büyük düşünür, yazar ve şair Alişer Nevai "Garayibus Sığar" '-daki "Kaşın mihrabını vasi ehli etmiş kıbla - i mahsud" diye başlanan gazelinde:

"Yada taşına kan yetgaç, yağın yağkandek, ey saki, Yağar yağmurdek aşkım cün bolur lağın şarab alud" , diye Yada taşının yağmur yağdığını kayd eder.

Babur "Baburname" adlı eserinde Hoca Molla Sadır hakkında bilgi verirken: "Talibi ilimli idi, luğatı tamalamıştı, imla-

sı da iyi idi. Kuşçuluğu ve Yadacılığında iyi bilirdi." diye yazar. Bundan da anlaşıldığına göre, 16. asırda da Yada taşı ile yağmur yağdırma törenleri devam etmiştir.

Türkistan'da yetişen büyük şairlerden biri olan Munis "Munisul uşşak" adlı eserinin bir yerinde:

"Labing hayalıda közler aningdek aşkfişandur, Ki tokmak ile yağın kanga tüşse hem yada kılmas." diyerek Yada taşının da adını kayd eder.

Türkistan'da yağmur çağırma törenleri ile ilgili yayınlanan eserlerde verilene bilgilere göre, Yada taşı ile yağmur yağdırma törenleri Türkistan'da 20. aşırın başlarına kadar canlı şekilde devam ettirilmiştir. Yada taşı ile ilgili gelenekler ve efsaneler eski Türk boylarının dini inançlarına bağlıdır.

Folklorcuların fikrine göre, iklimi etkileme sihri Sibiryaya ve Türkistan'daki Türk boylarında eski zamanlara dayanır. Yada taşı ile yağmur çağırma törenleri Şamanistik törenlerin bir devamıdır. Türkistan'daki Türk boyları yağmur yağdırma taşına Yada , Cada, Sata, Dada, Cay taş ve Kara taş gibi adlar vermişlerdir. Araştırmacılar bahar ve sonbahar'da yağmur, kar yağdırmak, kışın havayı ısıtmak için Yada taşından faydalandığını ayrıca kaydederler. Efsanelere göre, sihirli Yada taşı at, sığır, boğa gibi hayvanların veya Karkur adı verilen kuşun kursağından *ç\kan\m\ş\ır*. İnanışa göre, Yada taşı sıcak suya batırıldığında veya hamile kadının eli değdiğinde sihrini kaybedermiş.

Türkistan'daki yağmur çağırma törenlerinin ikinci şekli konusunda da kısaca bilgi verelim: Türkistan'da ikinci tür yağmur çağırma törenlerine "Sust hatın", "Süt hatın", "Suv hatın" "Çele hatın", gibi adlar verilir. Türkistan'daki Türkmenler yağmur çağırma törenlerine "Syuyt gazan", "Syuyt hatın", Tacikler "Sust Mama", "*Sust hatın*" veya "*Aşağ\an*" adını verirler. Zerefşan vadisinde "Sus hatın", Sürhanderya'da "Boz hatın", "Sust hatın", Kaşkaderya'da "Söz hatın", "Ceyle Kazak", Türkistan şehrinde "Çele hatın", "Kösem kösem", "Sur hatın" adı ile yapılan yağmur çağırma törenlerinin mahiyeti birdir. Mesela, Sirderya'da ihtiyar şeklindeki kukla-bebeği taşıyan kadınlar köy sokaklarını dolaşarak şarkı söylerler ve her evin ööünde ev sahibi ihtiyar kukla-bebeğin üstünden su döker ve türlü yiyecekler verir. Kadınlar böylece ev ev dolaşarak şu şarkıyı söylerler:

Suv hatın - sultan hatın,
Kölenkesı meydan hatın, Suv
hatın - suvsız hatın,
Köylekleri boz hatın.

Yamğır yağsın suv hatın,
Buğday pissin suv hatın,
Hırman tolsın suv hatın, Su
hatın - suv hatın

Havanı yağdırgan suv hatın,
Buğdaynı boldırgan suv hatın,
Elni toydırgan suv hatın,
Suv - hatın - suvsız hatın.

Yağmur çağırma törenine iştirak eden kadınların
söylediği şarkı umumiyetle

"Sust hatın, sultan hatın,

Kölenkesı meydan hatın." nakaratı ile başlar, bu nakart-
tan sonra kukla-bebeği taşıyan kadın şarkının birinci bendini
söyler. İkinci bendin her bir mısrasından sonra Sust hatına:

"Hasıllar mol bolsın, sust hatın,

Dehkanning üyü tolsın, sust hatın.

Yamğırlarını yağdıdgin, sust hatın,

Yamanning üyü küysin, sust hatın. diye dua edilir.

Üçüncü bentte'de törenin esas mahiyeti açıklanır ve sust
hatından yağmur, bereket ve bol hataz istenerek şunlar
söylenir:

"Halamı yağdırgin sust hatın,

Buğdaylarını boldırgin, sust hatın.

Asmadan atmçı taşlab, sust hatın,

Elu yurtnı toydingin, sust hatın." Bu nakarat iki üç kez
tekrarlanarak şan bitirilir.

Türkistan'ın Sürhanderyla etraflarında düzenlenen
yağmur çağırma törenlerine erkeklerde iştirak ederler. Törene
katılan erkeklerden birine kadın elbisesi giydirilir ve ev ev
dolaştırılır. Ev sahibi kadın kılığındaki erkeğin üstüne su döker
ve törene katılanlara türlü yiyecekler verir.

Türkistan'ın güney taraflarındaki yağmur çağırma
törenleri hakkında da kısaca bilgi verelim: bu yerde tören
güneş battıktan sonra düzenlenir. Belirlenen günün akşam
vakti 15-20 erkek toplanırları çıplak iki kişi eşeğe yüz yüze

oturtulur ve iki tanede kaplumbağa, ayağından bağlanarak eşeğin iki tarafından sarkıtılır. Eşeğe bindirilen kişilerden birinin eline yarı su dolu kabak verilir, öteki kişi ise bir biren bağlanan iki kamışı kabağa sokarak karıştırır. Törene katılanlar eşeğe binenlerin ardından köydeki bütün evleri dolaşırlar. Her evin önüne gelindiğinde yüksek sesle "Sust hatın" şarkısını söylerler. Ev sahibi eşeğe binen kişilerin üstünden soğuk su döker, tören soğuk- havada düzenlendiyse üzerlerine su dökülen kişiler "Isıdım ısıdım" diye bağırlar. Ev sahibi törene iştirak edenlerin istediklerini verir. Verilen şeyler umumiyetle buğday, ekmek, şeker, keçi, koyun hatta sığır, at veya para da olabilir.

"Sust hatın" şarkısında kuraklık endişesine düşen çiftçinin feryadı ifade edilir, şarkının birinci bendinde "Sust hatın" 'a dua edilir, onun tarifi yapılır ve yağmur yağdırması için yalvarılır. Şu şarkı söylenir: Sust hatın, sultan hatın, Kölenkesi meydan hatın, sust hatın, Altı karıç avı bar, sust hatın. Ak ciyekden bovi bar, Sut hatın, Hava cavmas böleme, sust hatın, Tamcı tammas böleme, sust hatın, Yetmişdegi kempirni, sust hatın, Sel apketmes böleme, sust hatın?

Törene katılanlar ikinci bendte ise yağmur yokluğundan endişeye düşen çiftçilerin ve besicilerin çoluk - çocuklarına bakmak zorunda olduklarını ifade ederek sarıklarını şöyle devam ettirirler:

sust hatın - a, sultan hatın, Kölenkesi meydan hatın, sust hatın, Dehkanlamı gam basdı, sust hatın, Amacını ceng basdı, sust hatın. Hava yavsın sebeleb, sust hatın, Bön kaçsın ce,beleb, sust hatın, Buğday bolsın zerçeleb, sust hatın, Sağır - suğır kalganlar, sust hatın, Nannı yesin parçalab, sust hatın. Sust hatın - a, sultan hatın. Kölenkesi meydan hatın, sust hatın,

Buharı'nın Alat, Karakol taraflarında düzenlenen yağmur çağırma törenleri hakkında da kısaca bilgi verelim: Burada yapılan yağmur çağırma törenlerinde söylenen şarkıya "Çele hatın" denir. Tören gündüz istenilen saatte düzenlenir. Hazırlanan sopaya bir kadın elbisesi giydirilir. Sopanın baş tarafına bir kevgir bağlanır. Bir kadın hazırlanan kukla-bibiği taşır, onun ardından beş-altı çocuk yürür. Çocuklardan biri verilen hediyeleri koymak için heybe taşır. Onlar köydeki bütün evleri dolaşarak "Çele hatın" şarkısını söylerler. Ev sahibi kuklaya su döker ve törene katılanlara türlü hediyeler verir. Törene katılanlar "Çele hatın" şarkısında yağmur tanrısından yağmur yağdırmasını isterler ve şu şarkıyı söylerler:

Eylenedi çele hatın,
Örgiledi çele hatın.
Anamning tonğičimen,
Kazanning kırğičimen,
Yamğıming yağğičimen,
Hûda berse, abı rahemet yağaversin.
Eylenedi çele hatın,
Örgiledi çele hatın.

Yağmur çağırma törenine iştirak edenler toplanan yiyecekleri pişirerek bütün köy ahalisine dağıtırlar ve böylece onlar yağmur çağırma töreninden sonra yağmur yağacağına inanırlar.

Şehrisebz'in doğusundaki Hisar köyünde düzenlenen "Suv hatın" töreni Yada taşı hakkındaki efsanelerindeki taşı bir birine vurarak şarkı söyler. Bu ise "Suv hatın" yağmur çağırma töreninde taştan faydalanış şekli Yada taşıyı hatırlatabilir.

Türkistan'ın güney bölgesinde yağmur çağırma törenleri biraz farklıdır. Burada buğday boy atmadan kalırsa 10 - 15 yaşındaki çocuklar toplanarak içlerinden birini eşeğe ters bindirirleri ve eline su dolu kabak verirler, ayrıca iki kaplumboğanın ayağına ip bağlayarak eşeğe asarlar. Canı acıyan hayvan ses çıkarır, eşek üstündeki çocuk elindeki demir çubuk ile kabağa vurarak ses çıkarır ve gürr, gürr diye bağırır.

Çocuklar ev ev dolaşırlar ve her eve geldiklerinde eşeğe binen çocuk "Vay canım, yandım o yanım of" diye bağırır ev sahibi onun üstünden bir kova su döker ve çocuklara türlü yiyecekler verir. Çocuklar şu şarkıyı söylerler:

Hava yağmas bolarmı,
Tamçı tammas bolarmı,
Seksendeki kempirlerni,
Sust hatın - a, sust hatın,
Köylekleri boz hatın.

Dehkanlarını gam basdı,
Amaçlarını çeng basdı,
Hava yağsın zerçeleb,
Buğdaş bolsın şahçeleb,
Sust hatın - a, sust hatın,
Köyleleri boz hatın.

Bu gün İran'da yaşamakta olan Türkmenlerde görülen yağmur çağırma törenleri biraz daha değişikdir. Türkmen hocaları yağmur yağması için dua ederler, camilerde kurban keserek ziyafet verilir. Aynı günün akşam namasından sonra bir kişi etrafına çok sayıda genç çocukları toplayarak köydeki veya mahalledeki evleri dolaşır ve şu tekerlemeyi söyler:

"Gut gutını görđingmi, guta selam berđingmi,
Şu ay doğanıdan beri yağın garasını görđingmi."

Etrafındaki çocuklar "Allah-ü Ekber" diye karşılık verir. Bu sırada ev sahibi onların üzerinden bir maşraba su döker ve şeker verir. Gençler ve çocuklar "Amin" diyerek başka bir eve giderler.

Türkistan'daki yağmur çağırma töreni "Yada taşı" veya "Sust Hatın" şeklindeki her iki türü bahar aylarında ve kısmen yazın ilk haftalarında kuraklık olduğu zamanlarda düzenlenir.

Faydalanılan kaynaklar:

- 1 - B. Sarımsakov, "Özbek Mesim Folkloru", Tüşkent - 1986
- 2 - "Yaşlık" sayı: 1, Sayfa: 60-62, Taşkent - 1990 (Aylık dergi)
- 3 - Dr. Mehmet Kılıç'ın 15. 8. 1990 tarihinde München'de verdiği bilgiler.